BARTHA KATALIN ÁGNES*

OTTHONTEREMTÉS A SZÍNÉSZEK KÖRÉBEN (A 19. SZÁZAD UTOLSÓ HARMADÁBAN)**

Kulcsszavak: 19. század, színészek, színésznők, társadalmi és szakmai identitás, otthon, a lakás beosztása, lakberendezés, életmód, magyar nemzeti színház

Jelen tanulmány egy átfogóbb kutatás szeletét képezi, amely művészeti produkció és lokalitás/tér, ill. színházművészet és társadalom összefüggéseit vizsgálja két kiemelt városhoz kötve (Budapest, Kolozsvár) a dualizmus korában. A színháztudományhoz/színházi intézményekhez köthető térvizsgálat sokféle összefüggése közül itt a színészek életmódjának az otthonnal összefüggő elemeit vizsgálom Prielle Kornélia színművésznő kapcsán,¹ aki már a század negyvenes éveitől az úttörő színészek nagyjaival együtt játszott a magyar színpadokon; ötvenöt évesen, 1881-ben a Nemzeti Színház első örökös tagja lett, s a századvégig folyamatosan, sőt a 20. század legelején is játszott, s „bizony lába előtt hevert egy egész ország három nemzedéke”.²

Az a kérdés foglalkoztat, hogy miért is fontos az otthon a közéleti szereplők körében, jelen esetben egy közismert színésznő életében; mit tudhatunk meg a színészlakásról mint diszkurzív térről, amely véleményem szerint a professzionális identitás megteremtésében is kulcsszerepet játszott.

A 19. század második felének színésztársadalmát illetően tudni kell, hogy a társadalmi megbecsültség kevesek kiváltsága volt. Jövedelme, lakásviszonyai és társadalmi presztízse szerint rendkívül differenciált csoportról van szó nemcsak Magyarországon, hanem Európában. Látnunk kell, hogy a budapesti színháztársadalomtól (a Nemzeti Színház vezető színészei, a Népszínház dívái) a vidéki színészig és a statiszták, kóristák, napidíjas színészek kategóriáig igen különböző helyzetű színészeket foglal magában. S ha a jó nevű színészek társadalmi felemelkedéséről beszélhetünk néhány esetben, a névtelen, nagyszámú másod- és harmadrangú, ill. segédszínész, kórista, táncos esetén semmiképpen nem.³

* BARTHA Katalin Ágnes (1978) irodalom- és színháztörténész, szerkesztő, bkagnes@yahoo.com

** A tanulmány az MTA posztdoktori kutatói program keretében készült. Szakmai irányító: dr. SZILÁGYI Márton.

1 PRIELLE Kornélia pályájáról lásd BARTHA Katalin Ágnes: *Hírnév, patriotizmus és színésznőség Magyarországon a tömegkultúra századában*. Irodalomismeret 2016. 2. sz. 58–81. (a továbbiakban BARTHA: *Hírnév*. 58–81.)

2 NAMÉNYI Lajos kifejezése, lásd NAMÉNYI Lajos: *Prielle Kornélia levelesládájából*. Vasárnapi Újság 1902. jún. 1. 22. sz. http://epa.oszk.hu/00000/00030/02525/pdf/VU_EPA00030_1902_22.pdf

3 Színészek társadalmi szerepéről lásd RAJNAI Edit: *Kísérletek a vidéki színházat rendezésére. 1873–1890.* = *Magyar színháztörténet: 1873–1920*. Szerk. GAJDÓ Tamás. Magyar Könyvklub – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Bp., 2001. 220–265.; GAJDÓ Tamás: *Dívák, primadonnák, színésznők*. JÁSZAI Mari–FEDÁK Sári–KARÁDY Katalin. Ernst Múzeum, Bp., 2003.; BARTHA Katalin Ágnes: *Színházi professzió és presztízis Kolozsváron a 19. század utolsó harmadában*. Erdélyi Mű-

Prielle Kornélia hat és fél évtizedes pályája során (1841-től) hangsúlyosan élt a vendégelőadások adta lehetőséggel. A történeti Magyarország majd minden színpadán/színkörében fellépett, időközben széles ismeretségi körre tett szert. A kispolgárság legalsóbb rétegéből származó Prielle színészeti pályájának köszönhetően számos főnemessel találkozott, ill. tartott kapcsolatot, ami nem pusztán a kapcsolati háló építéseként értékelhető, hanem a társas viselkedés magaskiskolája, a szép társasági tónus eltanulásának lehetősége is volt számára. Nem véletlenül nevezték el már a negyvenes években a székelyek körében „színész bárónőnek”.⁴ Fiatal lánnyá cseperedve otthonosan mozgott a műveltebb körökben, és nem riadt vissza a szociális érintkezés változatos formáitól.⁵ Ennek a szociális rutinnak az alapjai igen ifjú korában gyökereztek.⁶

A Nemzeti Színházban (1844-ben, majd 1859 és 1861-től haláláig) közel háromszáz szerepben, majd háromezer estén játszott,⁷ amelyhez még számtalan vidéki fellépés járult.⁸ Vidéki fellépéseinek mennyisége érzékeltetése végett jelzem, hogy 1868–1902 közötti időszakból ismert jegyzéke 784 előadás-alkalmat rögzít a történeti Magyarország 65 településén.⁹ (Természetesen az ezt megelőző időszak vidéki fellépései ennél is nagyobb számot tesz-

zeum LXXVII(2015). 46–78.; Nemzetközi összehasonlításul lásd Michael BAKER: *The Rising of the Victorian Actor*. Rowman and Littlefield, Totowa–New Jersey, 1978.; Tracy C. DAVIS: *Actresses as Working Women. Their Social Identity in Victorian Culture*. Routledge, London–New York, 1991.

4 Lásd Máramarosi Lapok 1898. szept. 11. 3.

5 PRIELLE egyik visszaemlékező írásában így ír a társasélet iránti érdeklődéséről: „Nekem mindig különös kedvtelém volt a szép társas életben és érdeklődtem komoly vagy vidám napi események, sőt a különcködések iránt is.” (PRIELLE Kornélia: *Látogatásom Bolyai Farkasnál*. OSZK, Ktt., An. 4951.) Máramarosszigeti gyerekkori élményeihez tartozott például az özv. báró Perényi Menyhért-né, szül. Szaplonczay Mária bárónővel való családi kapcsolatuk. Lásd PRIELLE Kornélia: *Felekezet nélküli árvaházat létesíteni*. OSZK, Ktt., An. Lit. 4946.; Kuthy Lajossal, Petőfi Sándorral való kapcsolatáról lásd BARTHA: *Hírnév*. 61–63.; Gróf Teleki Sándorral való kapcsolatára lásd levelezését az OSZK Levelestárában; Teleki Sándortól kapott emléklapját lásd a Máramarosszigeti Református Egyház Prielle Kornélia-gyűjteményében. 1884-ben Prielle tiszteletére nagy estélyt rendezett Teleki gróf Koltón (Budapesti Hirlap, 1884. júl. 31.).

6 A szintén máramarosszigeti születésű LEŐVEY Klára visszaemlékezésében kiemelt szerepet tulajdonított a Kornélia által látott ékes magyar ruhának, melyet az a Szaplonczay Pálné Perényi bárónő viselt annak idején, akinek a házában laktak a szülei abban az időben: „A kis Nelli, kit rendesen szép jelzővel említettek, kedvelt jelenség volt a bárónő előtt, ki falusi lakásáról gyakran be szokott jönni az akkoriban még fényes megyei ünnepélyekre. Ilyenkor arannyal és ezüsttel áttört, nehéz selyemszövetű magyar ruhák ragyogtak a bárónőn, s a kedves Nelli egész elragadtatással gyönyörködött bennük. Néhány évvel ezelőtt (1876, a természetvizsgálók gyűlése alkalmával) a Máramaros megyei ipar- és régészeti Kiállításon az említett fényes öltözetek egyike is ki volt állítva, mint a régibb magyar viseletek szép példánya. Prielle Kornélia éppen Máramarosban volt. A ruhát azonnal felismerte a tárlatban, s egy jó ismerősöm előtt úgy nyilatkozott: – Lehet, hogy ez a ruha ébresztette az első vágyat lelkemben, hogy színész legyek.” LEŐVEY Klára: *Prielle Kornélia. A kolozsvári jubiláris ünnepély alkalmából* (1881. ápr. 14.) = *Teleki Blanka és köre*. SÁFRÁN Györgyi vál. s.a.r., jegyz., előszó. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1963. 508–509.

7 CZENNER Mihály: *Prielle Kornélia. Emlékezés és adattár*. Színháztudományi és Filmtudományi Intézet, Országos Színháztörténeti Múzeum, Bp., 1967.

8 Vidéki fellépéseinek összesítése csak 1868-tól ismert: PRIELLE Kornélia: *Csak 1868-tól kezdve tudok rendben számot adni vidéki vendégszerepléseim jegyzékéről*. OSZK Kt. An 4942/26. (a továbbiakban PRIELLE: *Csak 1868-tól*.)

9 PRIELLE: *Csak 1868-tól*. Uo.

nek ki.) Feljegyezték róla, hogy vidéki vendégszereplései alkalmával, ha csak tehette, nem vendégfogadókban, hanem mindig ismerősknél szállt meg.¹⁰

Pályafutása alatt együtt játszott az úttörő színészek nagyjaival, pályája csúcsán, a Paulay-korszakban Jászai Mari és Nagy Imre partnere; a századelőn számtalan ifjú színészjelölt vagy épp már kezdő színész láthatta még az élő legendát. Prielle Kornélia és Szerdahelyi Kálmán, ennek 1872-es haláláig – a magyar színjátszás első nagy párosaként – szinte valamennyi divatos francia társalgási színműben, ugyane forrásból merített magyar írók drámáiban elsöprő sikert aratnak mind a közönség, mind pedig a kritikusok körében. Úgy tudták a mondatokat egymásnak feladni, olyan könnyed természetességgel, hogy az lenyűgözte még a kollégákat is,

1881-ben ő kapja meg elsőként a Nemzeti Színház örökös tagságát 6000 forint éves fizetéssel.

Lakása megteremtésének fontossága, alighanem akkor látható be a maga jelentőségében, hogyha a szülői házára, néhány átmeneti szállására is utalunk, néhány kúriát, palotát is megemlítünk, ahol megfordult, ezek minden bizonnyal hatással voltak rá.

Zsindelyes tetejű máramarosi szülőházáról annak lebontása előtti időszakból maradt képes ábrázolás.¹¹ Első nemzeti színházi szerződése idején, 1844-ben, a Nemzeti Színház színészei majdnem mind egy házban laktak, a Kerepesi út 23. szám alatt, az idősebb generáció megosztotta lakását a jövő reménységével is, itt kapott egy szobát a kis Prielle Nelli is.¹² 1846 őszén, amikor Feleký színtársulatával Debrecenben játszanak, szintén egy kis mellékszoba szolgál lakásául.¹³ Kolozsvári fellépései idején az Ürmössy-kúria gyakori vendége¹⁴, a műkedvelő arisztokraták színházi előadásain, annak résztvevőjeként vagy segítőkjeként bizonyítottan járt mind a Csekonics-, mind a Karácsonyi-palotában.¹⁵

10 RAKODCZAY Pál, *Prielle Kornéliáról* = *R. P. leveles ládája*, 554. OSZK Kt., III, Fol Hung. 1484.

11 Szülőházának egykori telkén Szabó Aurél ügyvéd épít modern házat, és az épületbe Prielle-szobát rendez be a művész emléktárgyaival. Lásd Vasárnapi Újság, 1901. jún. 30., 415.

12 „Ott laktak Szentpétery, Egressy Gábor és Béni, Szigeti József, Udvarhelyi Miklós és Sándor, Fáncsy Lajos és ezeknek családjai, emlékezetem szerint – ki akkor igazán rózsaszínben láttam mindent – a legszebb egyetértésben, igazi, őszinte szeretetben. Az egyiknek szellemi fensősége, a másiknak barátságos asztala, a harmadiknak rokonszenves lénye oda vonzott még többeket is, úgy a művészvilágból, mint az irodalom nevezetességeiből. Ott találta fel otthonát az én parányiságom is. [...] Szigeti József kiköltözött kis szobácskájából, hogy azt nekem engedje át; Szentpétery öreg édesanyja adott ebédet, Egressy Gábor nemeslelkű szép neje pedig gyakran eszmélt reá, hogy, hogy a kis leányok szeretik időközben a csemegét is, legyen az bár egy alma vagy néhány dió, egy szelet friss cipóval. – Egy ilyen alkalommal lépett be hozzájuk Petőfi.” PRIELLE Kornélia: *Ismertetésem Petőfivel*. Koszoru I (1879). 387. (a továbbiakban PRIELLE: *Ismertetésem*. 387.)

13 „Már akkor nem az udvaron, nem a színpadon volt mindnyájunk látogatója, hanem szobáinkban keresett föl bennünket, Felekýket és engem. Egy kis keskeny mellékszoba volt az enyém, minden igény nélkül, s lehető legegyszerűbben bútorozva. Minden dísz egy félig hervadt koszoru volt, melylyel asztalkám fölött – lévén az író- és varróasztal, azon felül könyvtár egy alakban – a Kuthy Lajos arcképe volt feldíszítve.” PRIELLE: *Ismertetésem*. 393.

14 Az Ürmössy családdal való kapcsolatáról lásd BARTHA Katalin Ágnes *Társas viszonyok és Prielle Kornélia (színészéletmód, város és szállás összefüggéseiről* = *Hortus Amicorum. Köszöntőkötet Egyed Emese tiszteletére*. Szerk. BARTHA Katalin Ágnes–BIRÓ Annamária–DEMETER Zsuzsa–TAR Gabriella Nóra. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2017. 157–166. (a továbbiakban BARTHA: *Társas viszonyok*. 157–166.)

15 A budai Karácsonyi Guidó palota házi színpadán Prielle is közreműködik a műkedvelői előadáson. Fővárosi Lapok 1872. ápr. 11. 82. sz.; Csekonicsné dísztermében Szerdahelyi rendezésében kerül

Az időközbeni lakásai számbavétele helyett azonban itt a pesti Vas utcai lakására figyelek, levelezéséből s egyéb forrásokból kívánok képet alkotni a lakás enteriőrjellegéről, melynek tárgyi keretei az életmódhoz és a színészidentitáshoz is kapcsolható értékek szempontjából különösen érdekesek.

Körülbelül 1866-tól lakott a Vas utca 17 szám alatti hatszobás bérleményben,¹⁶ a Rakovszky Károly tulajdonában lévő házban.¹⁷ Ideköltözése körülményeiről nem sokat tudunk,¹⁸ de mindenképpen határkőként értékelhető pályáján főként azért, mert az eddigi viszonylag rövid távon bérelt lakásait, azaz vidéki alkalmi szállásait, szobáit, vendégfogadók-beli szállásait vagy postakocsiszállás gyakorlatát¹⁹ egy számára sok szempontból megfelelőbb lakásra cserélhette. Bár több ízben is felváltotta volna más lakással, haláláig ez az otthon jelentette a biztos pontot.

A Vas utcai lakásba való beköltözése idején már öt éve volt a pesti Nemzeti Színház tagja, s erről az időszakról írja a Székely György-féle Színházművészeti lexikon, hogy újraserződés-

sor egy főúri műkedvelő előadásra, melyre minden bizonnyal Prielle is elmegy. Fővárosi Lapok 1869. márc. 4. 51. sz.

- 16 A lakáscímét igazoló néhány forrás: PRIELLE Kornélia levele Prielle Lillához, 1877. febr. 11. OSZK Ktt., *Egy látcsöves úr, Színházi csevegés*. Pesti Hírlap, 1879. dec. 3.; *Budapesti czím és lakásjegyzék* VI(1890). 791; 1905. dec. 24-én itt köti negyedik házasságát.
- 17 A Vas utca 17 alatti Rakovszky-lakás leltárát Gyáni Gábor elemzése nyomán ismerjük. Rakovszky Károly (sz. 1814) háztulajdonos 1891. évi halála után készült leltári leírás és vizsgálat szerint: A második emeleti ötszobás + konyha + előszoba volt. Ennek alapján hálószobát, szalont, ebédlőt, úriszobát, ill. az ötödik helységet, a gardróbát azonosította Gyáni. Leírása szerint a 185 tárgy+ 30 dísz tárgy becsértéke a 4–6 szobás lakásokéhoz igazodik, 1092 forint. GYÁNI Gábor: *Polgári otthon és enteriőr Budapesten* = HANÁK Péter összeáll.: *Polgári lakáskultúra a századfordulón*. MTA Történettudományi Intézete, Bp., 1992 (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanmányok 10). 36. A ház ma már nem áll eredeti alakjában. Dr. Pajor Sándor építetett rá, a szomszédos Szentkirályi utcai épületét bővítve, itt alapítva meg a Pajor Szanatórium és Vízfogyintézetet. Jelenleg a Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kara működik ezen a címen. Vö. Pajor Szanatórium <http://egykor.hu/budapest-v--kerulet/pajor-szanatorium/1422> (letöltés: 2016. 11. 2.)
- 18 A beköltözés idejét meg tudjuk nagyjából határozni a következő levélrészetből: „Hát ahhoz mit szólna hogy nem tudok ettől a szállástól megszabadulni? minden évben kétszer, tavasszal és őszön vagyok azon a ponton, hogy felmondom, és mindig maradok. Borzadok a költözéstől. És azt hiszem *ahol tíz évig meg tudott lenni az ember*, hát azontúl is meglehet. Egyik nap szégyenlem magam hogy miért élek itt ebben a Weimmenthal izlésű komisz lépcsőjű házban, mikor ugyan az az árért, rangomhoz illő, divatos, kapu aljas, üveg tornáczos, parketes lakásom lehetne – de alig gondolom át, már előttem van ez a jó levegőjű udvar, ez a magam kis tornácz, ahol én akár szoknyában sétáljak reggel, este, s az én egyszerű polgáriás berendezésem, melynek tul igényeit nem igen sovárgom, sőt talán csak is így jó s.a.t., s.a.t. akkor aztán megint lemondok rolla. És azt, mint felyebb irtam – mindig át élem ilyen 14 nap alatt mint most is – például mikor feb 1–14 ig lehetetlen abban határozni, annyira, hogy még szállásokat is nézek, több rendbélit, aztán még is maradok”. (Kiemelés: B.K.Á.) PRIELLE Kornélia levele Prielle Lillához, 1877. febr. 11., OSZK Ktt.
- 19 1844. december elején Nagyszebenből Pestre érkezik Lilla húgával. Az útról így ír: „ma is csodálom, hogy nem törődtem az út viszontagságaival, s fel se vettem, hogy *egy egész héten át a postakocsi lett az én kis lakásom*.” PRIELLE Kornélia, *Előszőr a Nemzeti Színháznál*, Vasárnapi Újság, 48. évf., 1901. jún. 30., 414. Nagyszebenben a Kilyényi-társulat sikerében nagy szerepe volt Prielle-nek, megbecsültségét a következő rész is mutatja: „Különösen Nádasdy grófék, kikhez gyakran eljárógtam, tüntettek ki leginkább. Nem is hívtak másként, mint a *comtesse*. Estélyt is rendeztek egy ízben tiszteletemre, a Római császár vendéglőben, karzatos nézők mellett, s nekem juttatták a trónt”. (Kiemelés: B.K.Á.) PRIELLE Kornélia: *Előszőr a Nemzeti Színháznál*. Uo.

sétől (1861) „kezdve élete végéig megbecsült és ünnepelt tagja lett” a színháznak.²⁰ A sommás kijelentés mögött azonban felsejlik a megbecsülés kijelentés mögötti bizonytalan tartalom. Naményi Lajos szerint „a fehérhajú nagyasszony maga mesélte nekem, hogy már nemzeti színházi tagsága idején is nem egyszer maga járt el az uzsoráskodó Kornólinéhoz, hogy zálogba tett köntösét, melyre este szüksége volt, egy másikkal kicserélje, s hogy ennivalója legyen. Egyszer olyan nehéz viszonyok között élt, hogy az utcásarkon majdnem összeesett – az éhségtől”.²¹

Nos, a költözést családi helyzetének a megváltozása is hozhatta. Addig édesapjával, az egykori máramaroszigeti szíjgyártómester Prill Józseffel és csecsemőkorából örökbe fogadott leányával, Tónikával (Nagy Antónia, Takács Ádám vidéki színész leánya) lakott, de ebben az időszakban már együtt él Szerdahelyi Kálmánnal. 1864 nyaratól lehet követni levelezésükben szerelmük ismételt fellángolását. Ekkor Prielle Kornélia szakít Radnótfáy Sámuel intendáns-sal.²² Ez időben Szerdahelyi válófélben volt második feleségétől, Benke Jozefától, Jókainé Laborfalvi Róza lánytestvérétől. Rakodczay szerint akkor esküdtek meg formailag, amikor a mágánások színielőadásait együtt rendezték.²³ Ez az 1869-es év alighanem pontos,²⁴ mert 1869 tavaszán a házaspár a lakás felújításába fog.

Prielle Kornélia Kolozsváron játszik Fehérváry Antal igazgatósága alatti társulatban, vendéglőadásokat ad május 4. és 23. között.²⁵ Azalatt a férj berendezi a lakást, a nyári szünet vendéglátótevékenységét szervezi Pest és Kolozsvár között, így a levelezésükből szépen követhető a felújítási munka, a bútorok, kellékek beszerzésének több mozzanata, a berendezés milyensége.

Szerdahelyi Kálmán 1869. május 13-i, Pesten kelt levelében számol be a kőművesekkel, festőkkel való bajlódásról, kapcsolódó mizériáról, majd a bútorzatra is kitér:

20 *Magyar színházművészeti lexikon*. Főszerk. SZÉKELY György. Akadémiai Kiadó, Bp., 1994. 625.

21 NAMÉNYI Lajos: *Prielle Kornélia levelesládájából*. Vasárnapi Újság 1902, jún. 1. 22 sz. http://epa.oszk.hu/00000/00030/02525/pdf/VU_EPA00030_1902_22.pdf

22 Lásd PRIELLE Kornélia levele Radnótfáy Sámuelhez. 1864. jún. 12., OSZK Kt., Levelestár.

23 RAKODCZAY Pál: *Prielle Kornéliáról* = Uő leveles ládája OSZK Kt., III. Fol Hung. 1484. Gróf Csekoniczné dísztermében Szerdahelyi Kálmán 1869 márciusában rendezett egy főúri műkedvelő előadást. Rosen Im *Schlafé* c. darabját adták elő Szerdahelyi fordításában. Fővárosi Lapok 1869. március 4. 51. sz. Újraházasodásuk évét Prielle negyedik férje, Rozsnyay Kálmán is igazolja: „A kecskeméti öreg templom úrasztala előtt újra megáldották őket. Cornélia második karikagyűrűjébe ez volt vésve: *Húsz évi boru után, örök fény*. Sz. K.” Sydney CARTON [ROZSNYAI Kálmán]: *Szerdahelyi Kálmán*. Napkelet X(1929). 783. (Első, nyolc hónapig tartó házasságuk 1849-ben végződött válással. Válogatásuk 1849. április 29-én kelt, lásd uo. A válójegyzéken Szerdahelyi Kálmánt székelly vadászszedrebeli hadnagyként jegyzik. Válogatásuk részben Szerdahelyi katonának állásában, részben pedig hűtlenkedéseiben kereshető. Lásd RAKODCZAY: i. m. 45. MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit: *Egy színész házaspár élete: Szerdahelyi Kálmán és Prielle Kornélia*. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Bp., 1956. 39–41. Lásd még PRIELLE Kornélia levele Láng Boldizsárné Prielle Emiliához, 1848. máj. 30. OSZK. Kt., Levelestár.

24 Újraházasodásuk évét Prielle negyedik férje, Rozsnyay Kálmán is igazolja: „A kecskeméti öreg templom úrasztala előtt újra megáldották őket. Kornélia második karikagyűrűjébe ez volt vésve: *Húsz évi boru után, örök fény*. Sz. K.” Sydney CARTON [ROZSNYAI Kálmán]: *Szerdahelyi Kálmán*. Napkelet X(1929). 783.

25 Ebben az időszakban a következő darabokban lépett fel Kolozsváron: május 4. *Szövetségesek*, május 8. *Kísértés*, május 9. *Csacska nők*, május 10. *Csapodár*, május 12. *Bajusz*, május 14. *Egyik sr, másik nevet*, május 15. *Gauthier Margit*, május 17. *Aesopus*, május 18. *Czigány*, május 19. *Delila*, május 22. *Lignorelles Lujza* (színházi alapra), május 23. *Gauthier Margit* (Déryné és a Gyulay szobor javára).

„A bútorra nézve is nagyon furcsán vagyunk, azt értem ez alatt, hogy számításán felül fog kerülni; de ha már benne vagyunk meg kell lenni, pedig nehogy azt hidd, hogy valami drága szöveteket vásároltam, hanem a butorzat fáját csaknem újból kell csináltatni, mert minden össze volt törve, a töltelekből nem használhat semmit, mert amint magam láttam az csupa szemét.

A hálósobád chamois színű kreionból készül, melyben ötujnyi széles chamois stráfok és négyujnyi széles olyan stráf van melynek közepén veres e mellett két stráf zöld– és ezek szélén két stráf lilla megy végig megmetszakítva egy rózsasformával. Azt hiszem szép lesz. Ilyenből lesznek az ablak és ágyfüggönyök. Rőfje 80 kr.

A szalon valami új divatú szövetből lesz, neve »imitation de gobelin«. Közelről olyan mint a durva posztó, de pár lépésről nagyon szép, különösen a függönyök lesznek ebből nagyon szépek, mert vastag erős szövet. Alapszíne sötét havanna tarka stráfokkal, rőfje 1 fr 60 kr. Vajdinger is ajánlott valami ripszet, szép volt az igaz, de rőfje 2 fr. 60 kr; más boltban még drágább. Ez tetszett volna, de féltettem a molyért.

Az én szobám valami durva szövetből lesz, szintén stráfos– rőfje 1 fr.

A kelméket Fischernél rendeltem meg a bécsi utczában, mert ez a hely volt a legolcsóbb.

Szóval a mint kelméket csak nagyjából kiszámítottuk 200 ft árú kell. Hol van még az asztalos és kárpitos munka, meg a sok menkő töltelek. Azt hiszem, hogy nem csalódom, ha legalább 450 ftni számítom a bútrokat.

Ágyat még nem vettem, de holnap ennek is utána nézek, hanem azt nem értettem meg levedből, hogy miféle matrácokat tépessek meg, hisz neked nem volt ágyad; vagy a régi gyermek ágyban levő matrácokat értetted? majd meglátom, ha hazamegyek.

A festés és vixolás vagyis lakkozás is sokba fog kerülni, szóval ellehetünk rá készülni, hogy ezer frt rá megy a kiadás”.²⁶

A válasz nem késik, három nap múlva, május 16-án, az Ürmössy-kúriából, az Ürmössy Samu ügyvéd és Ajtai Borbála családi házából keltezi levelét Prielle Kornélia:

„Kedves Kálmánom, tegnap volt a nagy nap is, melyet nevezünk jutalomjátéknak – s ezt pedig te is tudod, hogy ez Kolozsváron zajos nap szokott lenni. [...] – hanem az igaz, hogy Kolozsvár ürül, mert ha még Bánffy Daniné is elmegy, az nagy dolog, neki pedig egy családi ünnepélyre kellett mennie.

Mindemellett, ezeket még otthon számításba vévén, körülbelül úgy jövek ki, mint reméltem. Tudod, hogy e tekintetben nem igen szoktam csalodni, mert fellelvárákat soha nem építek. Még 4 előadásom van számításba véve, ezeknek ketteje bérlet, egy szünet, s egy utoljára ingyen a szín-

26 SZERDAHELYI Kálmán levele Prielle Kornéliához. Bp., 1869. május 13., OSZK, Ktt. (Kiemelés B. K. Á.)

házi alapra. Csütörtökön végzem be – szombaton talán indulhatok, ha csak meg őrizne a jó Isten egy fejfájástól, mert akkor éppen a hétben leszek. Nagy megnyugvás, hogy leveledben nem sürgetsz. [...]

Persze azt is szeretném, ha otthon készen találnék mindent, nagy nyugalom volna az nekem, s mindenekfelett édes meglepetés. Ugyan csak rám ijesztettél az ezer frtra menő kiadással – de én is azt hiszem, hogy elkezdvén, nem lehet akárhogy elhányni – sőt némi költséges dolgokra figyelmeztetek még, melyeket a lehetőséghez képest ámbár egészen reád bízok, és még is ohajtánám ha úgy lenne a Például: az átjáró ajtókra nem csináltatsz függönyt? azt nagyon szeretném ám, mind a háló szobában, mind pedig a salon két oldalán – a salonban jó lenne egy csinos kis csillár középre, és minthogy ott képek nem lesznek csak a két aranyozott tükör két oldalon, hát (ki ne nevsz) a falra szép lenne egy pár fehér lakkozott szobor, fehér talapon, ez olcsó dísz és mégis szép, láttam egy pár helyen – a háló szobában egy függő éjjeli lámpa – Ristorit, Rachelt tétesd uj keretbe, mert nagyon kopott. – A garderob kaszteneimet kérlek lakkiroztasd ki mindenestre.

Édes Kálmánom ne sajnáljuk magunktól mind e külső csínt, mert először megérdemljük magunktól, de másodszor bizony szükséges is ez a mai világban.

És most kissé visszatérek a tegnapi, volt határtalan lelkesedés, vers zápor, temérdek virág, cameliia annyi, hogy 10 cameliás hölgynek is elég lett volna [...] és Bethlen Emil szavallata mellett egy garniture ékszer átadása (mely köztünk legyen mondva 240 frton vétetett, de minthogy ilyenkor az alkalom szerüség is megfizetteti az eladó, a vevő pedig keveset ért hozzá, hát azt hiszem nagyon is megfizették)

Egy néhány látogatást még is tettem – és az arisztokrata nők kivétel nélkül mind vissza adták látogatásomat, még azok is kikhez csak jegyet küldtem – ez is nagy haladás a színészettel szemben.

Hanem arra kérlek, hogy ha írsz, hát leveledben hálálkodj egy kicsit Ürmössyéknek, hogy azt megmutathassam – most is csak úgy rá fogtam”.²⁷

Prielle május 17-én mellékeli szombati jövedelmét, a *Gauthier Margit* jutalomjátéka után kapott 200 forintot.

Postafordultával, 1869. május 19-én Szerdahelyi válaszol, informál:

„Kedves Kornéliám! Még mindig a színháznál írok, mert otthon nagyobb rendetlenségben vagyok, mint valaha, ma festik az *én szobámat*; a *tied* és a *gyerekeké* meg az *ujj előszoba* már készen van, ma talán meg lesz az *enyém* és a *régi konyha* – marad még e hétre a *salon*, a *régi ebédlő*, a *mama szobája* és az *ujj konyha*. Szombatiig el kell készülniök, mert Kovács hétfőn már falura megy.

27 Prielle Kornélia levele Szerdahelyi Kálmánhoz. 1869. május 16, OSZK Ktt. (Kiemelés B. K. Á.)

Pénz dolgában nem szorultam volna meg, mert a két százzal most 900 ftom van érintetlenül; hanem azért ne örvendj, mert kevés is lesz.

A szobákat nem lakkiroztathatom addig, míg az ajtókat és ablakokat meg nem festik, mert többi díszhez nagyon ocsmányok, ez is új költség; a jövő hét végére azonban – azt hiszem mindennel kész leszek. Radnótfáyval beszéltem, s mielőtt kértem volna, ő előzött meg, hogy e hó végéig marad-hatsz. [...]

Visszatérve a házi dolgokra: a salonra nem igen csináltathatok ajtó függönyöket, mert abból a kelméből csak 50 rőf volt és ez kellett a butorok és ablakokra; azonban még ma délután utána nézek, s ha még lehet hozatni, megrendelem. A hálósobára annyi függönnyt tétetek amennyi bele fér.

A mennyezetes ágyra nézve azt gondoltam, hogy az enyémet csinál-tom meg neked, mert a kereskedőnél még ilyen széleset sem kaptam, egy olyan ágyat találtam ugyan, de ez meg akkora, hogy szobád 2/3ad részét foglalná el, ára pedig csak maga a fa 85 ft., ha tehát ezt hozzá való matrazzal és ágyneművel meg függönyökkel akarod ellátni belekerül 4–500 ftba. Én vagy divánon alszom vagy veszek egy nádágyat (a minők a székeink).

Mit gondolsz nem volna jó hálósobád tapet ajtaját elzárni; ugy-hogy hozzád csak a salonból lehetne menni? nagyon sokat nyernénk vele, mert ha nyitva marad, ágyad nagyon esetlenül fogja magát kivenni a szoba közepé-ben, de ha az ajtót bezárjuk, mind a te, mind a gyermekek szobájában ké-nyelmesebben lehet a butort elrendezni. Erre válaszolj rögtön. Csillárhoz kicsi a salon, a szobrot pártolom”.²⁸

Prielle Kolozsváron 1869. május 21-én kezdi el írni válaszlevelét, de hatalmas fejfájása miatt csak másnap folytathatja:

„Na látod idáig tudtam jutni tegnap, s már akkor várakozott a külső szobákban Ürmössynével vagy 4 vendég – de későbbre csak hamar össze-gyűlt 14 is – azután azok a kedves dámák felkészítettek mint egy babát és elvittek Bornemissza Ignácnéhoz.”²⁹ [...]

Hidd el édes Kálmánom, hogy nagyon hálás vagyok, s csak köszönettel tartozok neked, azért a szokatlan gond és fáradságért, melyet most véghez viszesz a ház rendezése körül – nekem mindenesetre az lesz legnagyobb gyönyörűségem hogy Te rendezted.

Isten őrizzen hogy afféle 400 ftos ágyba elegyedjünk – ha már ujjat nem veszesz, vagy talán helyesnek találsz, hogy neked kisebb és könnyebb fajta ágyad legyen, akkor nagyon bele egyezem a tiedbe. Hanem a tapet ajtot

28 SZERDAHELYI Kálmán levele Prielle Kornéliához. 1869. május 19., OSZK, Ktt. (Kiemelés B. K. Á.)

29 A kolozsvári Jótékony Nőegylet 1871-ben Bornemissza Ignácné kezdeményezésre határozta el egy árvaház létrehozását. 1872-ben létrejött az árvaház, később a Mária Valéria nevet vette föl. Az árvaházat külön egyesület tartotta fenn, első elnöke br. Bornemissza Ignácné, titkára Szász Domokosné, pénztárosa br. Huszár Ádámné volt. Br. Bornemissza Ignácné 1880-ban Magyarország köz-művelődési s jótékonyági nőegyesületeinek pártoló és vezérhölgyei közé tartozott.

semmiesetre sem zárhatjuk el – mert először ez uri elkülönözésben hidd el nekem csak azt a megnyugvást keresem, hogy a családi életben biztosítsam magamnak azt, a mi hatalmamban van, tudniillik a két gyermek feletti éjjel nappal örökös és figyelmet – és másodszor nem lehet hogy az utolsó mosdó vizet is a salonon hordják keresztül – én azt hittem hogy az ajtó és a fal között van egy ágy szélességnyi hely. Hát a nagy antik tükör be fér a háló szoba két ablak közti falára?

No de hidd el hogy én mindennel meg leszek elégedve ahogy jónak látod.

Én am midőn azt mondom »csillár«, akkor egy olyan kis igénytelen csillárra gondoltam, a milyeneknek számtalan nemét láttam egy Fisher melletti kereskedésben alkalmazva a legkisebb szobákhoz.

Bethlen Emilnek nem adhatom át üdvözlétedet, mert el kellett utaznia Wiesbadenbe – egy nagyszerű dáma ebédet rendezett magánál tiszteletemre hol mindenki megjelent, csak én nem, minél fogva a helyemet, melyet üresen hagytak nagyon gyöngéden egy babérkoszorú díszlett.

Firi bácsit³⁰ már leved előtt meglátogattam, átadtam kézcsókosdatöbbi – szívesen vette már vissza is látogatott”.³¹

A levélben küld 200 ft mindenféle szükséges tavaszi kellékekre.

Nos, milyen megállapításokat tehetünk, ill. milyen következtetést vonhatunk le a levélváltásból és más eddig nem idézett forrásból a lakásméret és bútorzat, valamint a család tényleges élet- és anyagi viszonyai vonatkozásában?

A Vas u. 17. alatti lakás a pesti tágabb Belváros rangos negyedének egyik bérpalotájában volt, igen közel a Nemzeti Színházhoz. A hatszobás méret a nagypolgári színvonal alsó határát súrolja, de mindenképpen szolid középosztályi színvonalat képvisel. A levelezésben említett bútorokat illető érték legalább 1000 forintra tehető, mivel csak a három szobát illető bútorfelújító munka került 450 forintba.

Ehhez járult még értékes ebédlőbútoruk,³² a gyerekszoba, a mama szobájának és a konyhának is a bútorzata, az említett tükrök, minden bizonnyal a századfordulón legelterjedtebb,

30 A Firi bácsi név Gyergyai Ferenc (1799–1874) politikust és zenészt jelöli, akivel Szerdahelyi Kálmán édesanyja második házasságát kötötte 1851-ben. 1861-ben váltak el egymástól, de amint e levélrészlet is mutatja, kapcsolatuk ennek következtében sem szűnt meg. (GAAL György: *Kétszáz éve született Gyergyai Ferenc nyelvész, muzsikás, Kolozsvár 1848-as követe, királybírája*, Keresztény Magvető 1999. 3–4. sz. 135.)

31 Prielle Kornélia levele Szerdahelyi Kálmánhoz. 1869. május 21–22., OSZK Ktt. (Kiemelés B. K. Á.)

32 Az ebédlőbútor értékes voltát az is igazolja, hogy utólag Prielle Kornélia negyedik férje, a házasságának tekintett Rozsnyai Kálmán Prielle szalonja mellett az ebédlőt is magával viszi második házasságába, Szeghalomra, amit Dapsy Gizella óvónővel kötött, írói álnévén Nillel. „Mégis elég jónak bizonyul a házasság. Otthonuk nagyon szép, Prielle ódon ebédlője, a szalon, melyet hajdan még a Nemzeti Színház is kölcsön kért, a Rozsnyay »szerzette« biedermeier garnitúra, a kék bársony szék, melyet Wohl Janka hagyatékából kikövetelt, »mert Justh Zsiga karosszéke volt és nekem ígérték«, Nil finomízűsű holmija, a sok könyv és a régi szöttesek műzeális környezetet teremtetek. Mindenütt Ady-fénykép (Rozsnyay mindent megtett, hogy megszerettesse magát Nillel, akinek a kedvessége, jósága s anyagi biztonsága nagy vonzerőt jelentett a számára. Célját

függesztett petróleumcsillár stb. Bár ezekről nem tudunk tételesen számot adni, becsértéke a korszakból ismert 4–6 szobás lakások hagyatéki leltárainak becsértékéhez hasonlítható, és mértéktartó polgári miliőre vall.³³ A berendezési tárgyak helységenkénti részletezése nyilván nem kivitelezhető elegendő forrás híján, de Prielle levelezéséből, ill. más forrásokkal kiegészítve valamelyest vázolható.

Szerdahelyi Kálmán szobája, saját megnevezése szerint az „én szobám”, a korabeli úriszoba vagy férfiszoba ismérveit fedi tulajdonképpen, amely középosztályi társadalmi fokon elmaradhatatlan része az otthonnak. Értelmiségieknél dolgozószobaként funkcionált. Elmaradhatatlan alaplábja az íróasztal, székek, fotel tartozhatott ide, s akár az ágyként is használható dívány vagy pamlag is idekerült. Ez utóbbit, a pamlagot Mályuszné említi meg: „Szerdahelyi végigfeküdt szobája alacsony pamlagán, ahol úgy szeretett szivarozgatva, francia szerzőket olvasni”.³⁴

Szekerénye, könyvvállánya, könyvtára is itt állt. 1860-as párizsi útjának s majd 1871-es külföldi útjainak a szerzeményei is idekerültek. Az a sok kötet, amelyek sötétzöld félvásonba kötve, hátukon aranynyomással sorakoztak itt (egykor a Nemzeti Színház könyvtárában voltak, ma az OSZK-ban találhatók). Színművek és enciklopédiák, és azok a Gustave Doré-metszetek, melyek falát díszítették.³⁵ Becses helyen, az íróasztalon állhatott az a 1860-as években készült, egészbor, elől-hátul virágmintás, vésett sárgaréz sarokvédős, csattal záródó album,³⁶ amely vizitkártya-nagyságú, számos magyar, német és francia kortárs színészportrét ábrázol. Ide sorolhatjuk a textilornamenseket is, faliszőnyeget, szobaszőnyeget és a levelezésben említett ablak- és ajtófüggönyöket is. Szerdahelyi foglalkozására a számos drámakötet utalhatott, képek, emléktárgyak, melyeket pályája során kapott. Az író és műfordító otthon töltött idejében sokat időzhetett itt íróasztalánál írásaival foglalkozva, vagy a pamlagon szöveget memorizálva, olvasva. Látogatások idején ide vonulhattak vissza férfitársasággal pipázgatni, beszélgetni.

Prielle szobája, amelyet „hálószobád”-nak, „te szobád”-nak nevez Szerdahelyi, egyben női budoárul is szolgálhatott. Itt volt mennyezetes ágya, álló éjjeli lámpája, szentképei, albumai, nagy antik tükre, Rachel (1851) és Adelaide Ristori (1856) színésznők képei, akik az ötvenes években felléptek a Nemzeti színpadán, és akiket, amint képeik újrakeretezésének az óhaja is jelzi, a színésznő nagy becsben tartott; pályafutásuk mintaként is szolgálhatott számára. Professziójából adódóan, ruhái, kiegészítői, a fellépéshez használt festékei, púderei igen sok he-

sikerült elérnie.” Lásd KONRÁDYNÉ GÁLOS Magda–Rozsnyai Kálmán: *A színjátszás peremén*. Színháztudományi Szemle 1987. 24. sz. 124.

33 GYÁNI: i. m. 37. A Vas utca 17. alatt Rakovszky Károlyékon kívül egy időszakban (1878-tól az 1890-es évekig) Kazinczy Ferenc leánya, Eugénia is ott lakott, lásd CZIFRA Mariann: *Zseni a panteon kertjében, Kazinczy Eugénia pályája*. Századvég – Új folyam II(2013). 68. sz. 91.

34 MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR: i. m. 219.

35 MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR: i. m. 99–100.

36 *Szerdahelyi Kálmán fényképalbuma*. http://kozvilagitas.blogspot.ro/2016_06_01_archive.html (Letöltés: 2018. 05. 11.)

lyet foglalhattak el.³⁷ Garderobe-ja egy része az előszobában volt.³⁸ Férje halála után ezt a szobát ajánlja 1874-ben szintén megözvegyült Lilla húgának lakásul 1877 februárjában: „– egy egész szobát – a kapufelelti szélsőt, a mely még Kálmán életében háló szobám volt – rendelkezésre adok, mert egy ágy és siffonér van benne, meg egy mosdó; de hát mire való a te decoratíóid? Melyekkel itt is be boríthatod a »durva ládat«, sőt két siffonert is kiüríthetek számodra”.³⁹

A színésznő családi levelezéséből kiderül, hogy fürdőszobát is berendeznek, melyben kád és douche-készülék is van.⁴⁰ A fürdőszoba a ház asszonyának igen modern elvárásait tükrözi, hiszen csak az 1880-as években válik rendszeressé a fürdőszoba-építés Budapest igényesebb bérházaiban.⁴¹

Ha a felsorolt helyiségek hierarchiáját akarjuk megállapítani, akkor a kelmék-szövetek ára alapján a szalon emelkedik ki, amely a korszak szokásos polgári otthonkultúrájának a rende-

37 A Debrecenben vendégszülő Prielle a következőket kéri Szerdahelyitől: „Kérlek édes életem, küldj nekem rögtön egy üveg fehér festéket, a három szögű almáriomban van – és vagy négy pár kesztyűt, fehérét vagy szalma sárgát, ha lehet három gombos legyen”. (Prielle Kornélia levele Szerdahelyi Kálmánhoz. Debrecen, 1865. aug. 3. OSZK, Ktt.) Miskolci vendégszülőkor szintén több dologra van szüksége: „A többi megkívánató meg otthon van, például egy mellény (fehér pike kék gombokkal) az alcovom nagy almáriomjában, lak topán a háromszögű kasztenben, fehér paróka az előszobában egy gömbölyű skatulyában. [...] Küldd el Terézt [cselédet] Liedmann kereskedésébe a vámház téren, hozass egy téglapiros színadi festéket és küldd el azt is”. (Prielle Kornélia levele Szerdahelyi Kálmánhoz. Miskolc, 1867. ápr. 10. OSZK, Ktt.)

38 1871-es balatonfüredi orvosi kezelése idején Prielle azt javasolja Szerdahelyinek, hogy az egyik konyhát alakíttassák át fürdőszobává, s kéri, hogy érdeklődj meg, milyen drága lehet a vízcső bevezetése. Ugyanebben a levélben említi előszobai garderobját is: „Gondolkodtam arról is, hogy ebben az esetben akár a nélkül, de mindenesetre át kell szállítani a konyha butorokat a túlsó előszobába, és onnan az én garderobomat a mama melletti előszobába, szóval, hogy azon oldalon legyen egy állandó bejárás”. (Prielle Kornélia Szerdahelyi Kálmánhoz. 1871. Aug. 19., OSZK Ktt.) Balatonfüredi tartózkodása idején fontos számára, hogy ideiglenes lakása minél lakályosabb legyen: „Hogy a szobák nagyon hidegek nem ijeszt, mert bizonyosan annál hűsebbek lesznek a nagy melegben. Az ajtót egészen eltorlaszoltam, – de amennyire csak lehet, mégis jó lenne, lakályosabbá tenni, – azért kérek édes Kálmánom küldj nekem még egyet s mást. A hálósombámban van két kanapé párna, a hímzett láb alá, a másik a kanapéra, hogy egy kissé uradalmibb ülést biztosítsak rajta. Aztán nagyon boldogítana az a kis fekete fali etager, mely szintén háló szobámban van. És miután nem bővelkedünk otthon nagy tálcákban tehát vegyél (vagy végy nekem mindegy) egy jó nagyot, rá egy üveg kannát (de kisebb mint otthon van) két poharat és tejnek valami üveg edényt – itt után nézettem mindennek, de elmondhatom hogy dupla árán is felül kérnek érte. Azután kellene egy forraló és egy porcellán kávé machina – mert a kávé rossz is, rémítő drága is. Jó lenne vagy négy font kávé és hozzá cukor, mert itt mesés drága – a csukrot vágják fel otthon és egy tarisznyába tegyék. Nevetséges apró és vékony gyertyákat hoztak tegnap egy fontot és nagyon drágán. Domokos ajánlotta, hogy általa hozzá juthatunk olcsó gyertyához, az is jó lenne néhány font. [...] Mindezt egy inkább magas mint széles ferslagba legyenek, hogy azt kiürítván az ágy melletti üregbe helyezzem szennyes ruhát tartani benne”. (Prielle Kornélia levele Szerdahelyi Kálmánhoz. Balatonfüred, 1871. jún. 4.)

39 Prielle Kornélia levele Prielle Lillához. Bp., 1877. febr. 20., OSZK, Ktt.

40 A fürdőszoba tervét lásd Prielle Kornélia levele Szerdahelyi Kálmánhoz. 1871. aug. 19-i idézett részét, a kivitelezést l. Prielle Kornélia levele Prielle Lillához. Bp., 1877. febr. 20-i levélben.

41 Vö. BUZINKAY Géza: *A középosztály lakásideálja* = HANÁK Péter összeáll., bev.: *Polgári lakáskultúra a századfordulón*. MTA Történettudományi Intézet, Bp., 1992 (Társadalom és Művelődéstörténeti Tanulmányok 10). 19–20.

zöelvéhez igazodott. Látható, hogy a reprezentációs célú szobába fektettek a legtöbbet, noha nem riadtak vissza az olcsó díszről sem. Reprezentatív külleműre kívánták formálni, társasági funkciókra használni: csillárt is terveztek idetenni, itt volt még a két aranyozott tükör is, eleinte ide képet nem akartak tenni, csak szobrot.

A szalంగarnitúráról, az imitation de gobelin kárpitozásáról tudjuk, hogy még a Nemzeti Színház is kölcsönkérte francia társalgási darabjainak fényét növelendő, s ezzel a színészpáros játékát érdekesen otthonossá hangolta. (Értékét az is mutatja, hogy Rozsnyay Kálmán az ebédő mellett a szalಂಗarnitúrát is magával viszi 1910-ben Szeghalomra, második házasságába, amelyet Dapsy Gizella óvónővel, írói nevén Nillel köt meg.⁴²)

Itt alighanem egy kortárs látogató leírását is érdemes idézni. 1871 tavaszán a Debrecenből Pestre felkerülő 21 éves özv. Blaháné a színház intendánsánál való tisztelgés után Prielle Kornéliát keresi fel lakásában:

„Aztán elmentem Prielle Kornéliához, otthon is találtam. »Gyere, gyere kis Lujzám, Isten hozott, hát hogy érzed magadat miközöttünk?« Oly kedves, oly elragadó volt. Egyszerű kis fehér házi ruhában, kis sottis szalanggal a derekán. Hát még a lakása? Csupa tavasz: itt illatos virág, amott egy kis szobor; kis madár csicsergett egy kalitkában! A bútorokon itt-ott csipkepárna elhelyezve, gyönyörű képek; szóval én el voltam ragadtatva, nemhiába mesélt mama [Ponti Lujza színésznő] annyi szépet erről az édes asszonyról, de olyan is ám, mint egy tündér. [...] Amikor aztán hazamentem, nekifogtam a nagy munkának. Felforgattam alaposan a lakásomat, úgy akartam mindent elrendezni, amint Kornéliánál láttam”.⁴³

Látható, hogy olyan erős benyomást gyakorolt rá a Prielle-ék otthona (a színésznő feltehetően a szalonban fogadta), hogy a későbbi Splényi báróné maga is hasonlatossá akarta tenni kétszoba-konyhás bérleményét az Újvilág utcában, ahova édesanyjával és nevelőapjával frissiben költözött.

A szalon az átlagos polgári szalonoktól mégis eltért, mert idekerültek az évek során sokasodó színésztróféák és több kép is. A 20. század elejéről ismerünk egy fotót erről a szalonról, amely az 1869-es állapothoz képest jelentősen változhatott, bővült, muzeális kinézetűvé vált,⁴⁴ számos bútordarabját vidéki fellépései során ajándékba kapta.⁴⁵ A századfordulón töb-

42 KONRADYNÉ GÁLOS: *i. m.* Uo.

43 Az Újvilág, később Semmelweis utcában kétszoba-konyhás lakást béreltek, a bebútorozásért 300 Ft-ot fizettek Bernstein Józsefnek, aki Zichy Jenő gróf jóállásával havi törlesztések fejében adta el nekik ezeket. BLAHA Lujza *Naplója*. Közreadja CSILLAG Ilona. Gondolat, Bp., 1987. 105, 109–110.

44 Lásd a Vasárnapi Ujság 1901. június 30-i számában látható képet.

45 „Sőt minden egyes bútordarabhoz Prielle Kornélia művészi pályájának egy-egy emléke fűződik. Java részt ott kapta vendégfelleptei alkalmával a vidéken, hol mindig ünnep volt megjelenése. Itt van elhelyezve ama díszes karosszék is, melynek támlányába Prielle Kornélia legkiválóbb szerepei vannak behíméztve. Itt látható leánykori arcképe is, melyet Barabás Miklós festett. E gyönyörű gyűjtemény hátterét képezi ama tizenöt ezüst és arany koszorú, mivel tisztelői hosszú működése alatt ki-tüntették és az a sok szalagos babérr koszorú, melyekkel különböző alkalmakkor elárasztották. Emléktárgyainak egy része még a művésznő jelenlegi vas-utcai lakásán van, de ezek is oda kerülnek majd a máramaros-szigeti Prielle-szobába. Ezek között figyelmet érdemel a művésznő férjének,

bek kíváncsiságát is felkeltette a házaspár gazdag emléktárggyűjteménye,⁴⁶ amelynek egy részébe a nagyobb nyilvánosság is betekinthezett az 1890-es Országos Színészeti Kiállításon.⁴⁷

A korban főként csak a férfi családfő elkülönülését biztosító hazai gyakorlattal szemben figyelmet érdemel és a családon belüli rangot is jelzi, hogy ebben a családban az egyéni individualizációt erősen szemmel tartják, hisz a magáncélú helyiségek elnevezése is eszerint történik: van Szerdahelyinek szobája, Prielle-nek szobája, a gyerekek szobája (itt Tónika, örökbe fogadott leánya és Láng Irén unokahúga lakott ekkor⁴⁸) a mama szobája, Szerdahelyi édesanyjának a szobáját jelzi, aki blondin kuttyját is magánál tartja, és túléli fiát.⁴⁹

A közalkalmazottak, magántisztviselők fizetésének, valamint a korszakból származó háztartási kiadásokra vonatkozó becslések figyelembevételével Szívós Erika az 1880-as évek végének időszakáról azt állapítja meg, hogy kb. évi 1000 forintnál kezdődött az a jövedelem, amely egy család számára a középosztályi életformát lehetővé tette. 1000–1100 forint volt egy gimnáziumi tanár átlagkeresete. Ez a jövedelem egy-két évtizeddel korábbra is érvényes lehet lefelé engedő tendenciával, hiszen a hetvenes-nyolcvanas években enyhén növekednek a fizetések. (A kényelmes középosztályi léthez az 1910-es évek körül legalább 2–3000 forint jövedelemre volt szükség, a jómód évi 7–8000 koronánál/4000 forintnál kezdődött.)

Tudjuk, hogy Szerdahelyi Kálmánnal együtt Prielle az 1868/1869-es évadban a Nemzeti Színháztól összesen 3703,34 fizetést kapott (A Prielle-é volt a nagyobb, de állása nagyobb költséggel is járt, hisz fellépési toalettjeit magának kellett állnia, évi 2026,67 forintot keresett; Szerdahelyi Kálmán éves színészi fizetése 1676,67 Ft. volt).⁵⁰ De nem csak ez jelentette jövedelmüket, ehhez járult jutalomjátékaik, Szerdahelyi fordítói tiszteletdíjai, rendezői díjai,⁵¹ vendégjátékaik plusz bevétele is; ez utóbbi csak részben előrevetíthető eredménnyel.

Szerdahelyi Kálmánnak olajfestésű és aczélmetszetű képe; ama kis rajz, mely feltűnteti a kabola-polyánai fürdőben levő azt a kis helyet, melyet tiszteletére Kornélia ligetnek neveztek el a fürdővendégek, továbbá íróasztala, rokokó stílus emlékeztető külsejével, könyvtára, koszorú- és levélgűjteménye, díszes albumai, pályatársnői által adott arcképek, mely mind oly vonzóvá teszik a művésznő csöndes otthonát.” *Prielle Kornélia Emléktárgyai*. Vasárnapi Újság 1901. jún. 30. 26. sz. 415.

46 Vö. *Prielle Kornélia Emléktárgyai*. Vasárnapi Újság 1901. jún. 30. 26. sz. 415.

47 „Szerdahelyiné Prielle Kornélia kiállítása: szobrok, képek, arany és ezüst koszorúk, ékszerek s egyéb emléktárgyak, fekete márvány óra Apponyi Albert gróftól, a főrangú műkedvelők nevében; díszkarszék rózsaszín selyemből babérfával és virágvázával (Ditróiék ajándéka); díszes faliszőnyegek feliratokkal, okmányok, emlékkersek, levelek, albumok, részvétiratok; serlegek, emlékérmek, legyezők, virágvázák stb. stb.” *Színészek Lapja* VIII(1890). 35. sz. aug. 30. A lap egy fotót is közöl, amely „Sz. Prielle Kornélia szobája közép falát tárja szemünk elé, férje Szerdahelyi Kálmán szobra, képe, továbbá a t. művésznő ezüst koszorúi, képeivel, egy gyönyörű ékszerekrennyel s a Ditrói pártól kapott remek karosszék stb. Uo.

48 Láng Irén Kornélia húgának, Prielle Emiliának és Láng Boldizsárnak a leánya volt, akinek a pályáját Prielle egyengette, és aki jó néhány évig háztartásukban élt, nevelkedett.

49 Szerdahelyi Józsefné bánásmódja miatt Szerdahelyi Kálmánnal kötött első, 1848-as kolozsvári házassága idején sokat szenvedett. PRIELLE Kornélia levele Láng Boldizsárné Prielle Emiliához 1848. máj. 30. OSZK. Ktt., Levelestár.

50 Vö. OSZK Szt. *Kötetes iratok*. 646.

51 Az 1867/68-as színházi évadtól évi 300 forint volt rendezői díja. Lásd *Radnótfáy Sámuel levele Sziglieti Edéhez, melyben a bevezetendő színházi reformokat illetőleg több vezető színész tanácsát kéri* = *A Nemzeti Színház százéves története*. II. Szerk., közléteszi PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1940. 393.

Prielle 2000 forint feletti fizetése a budapesti tudományegyetem tanárainak átlagkeresetéhez közelített. Együtt pedig akkora éves fizetést kaptak, amely már kifejezetten jónak számított, pl. az államigazgatásban magasabb rangú minisztériumi tisztviselőknek (minisztériumi osztálytanácsos) vagy az egyetemi professzorénak felelt meg.

Ha példaként megnézzük 1870. júliusi vendégszerepléseiknek jövedelmét (amelyről van adatunk), akkor láthatjuk, hogy fizetéseiket ez évben a kolozsvári és marosvásárhelyi közös fellépéseik révén a nyugdíjilleték levonás után még a 2133,83 forinttal pótolhatták.⁵² Ebben az évben, ha Szerdahelyi ismert rendezői díját is beszámítjuk, min. 6100 forint keresetük volt. (Augusztusban kétszer Dicsőszentmártonban is felléptek, ennek bevételét nem ismerjük, ugyanígy nem ismerjük Szerdahelyi írói-fordítói tiszteletdíjait.)

A jövedelem, amely kifejezetten jómódot biztosított volna egy két-háromszemélyes átlagos családnak, az a költséges pályát tekintve (mindig elegáns toalett, vidéki utazások költsége), és az eltartott, segített családtagok költségeivel együtt, már távolról sem volt elegendő.

Szerdahelyivel közösen és annak 1872-es halála után is legalább 8–10 emberről gondoskodott/-tak, akik részben a Vas utcai lakásukban is laktak. Csecsemőkorától örökre fogadott leánya, Tóni (Nagy Antónia, Takács Ádám vidéki színész leánya), emellett unokahúga, Láng Irén (Láng Boldizsár és felesége, Prielle Emília legnagyobb lánya), lebénult apja, aki haláláig (1867) élt velük,⁵³ Láng Boldizsárék családjában szintén Prielle Kornélia volt az egyik családfenntartó, ahol Irén mellett Prielle egyengette Láng Ilona színészpályáját is. A Láng lányokon kívül 4–5 fiúgyermek is volt, akik időnként szintén megjelentek (kosztért, kvártélyért). Rónaiék (Prielle Lilla és Rónai Gyula színészpárosa) Sándor fiát is szintén segítették, Prielle Kornélia Péter nevű színész testvére (többször nősült) gyerekeinek a gondját is szívéen viselte.⁵⁴ Ott élt, amint már említettük, Szerdahelyi Kálmán édesanyja is.

A megözvegyült Prielle idejében részben változik a szobák funkciója, Antónia is felnőtt, akinek tanítására Prielle nagy gondot fordít: a pesti református felső leányiskolába jár, zongorázik természetesen, a lakásban is van zongora,⁵⁵ franciául tanul. Egy időszakban kiadják az egyik szobát Ürmössy Miklósnak (Prielle kolozsvári barátnője, Ürmössy Sámuelné Ajtay Borbála fia),⁵⁶ vagy ideiglenesen Prielle nővérei, Lilla vagy Irén laknak ott időközönként, olykor átvállalva a gazdasszonyi feladatokat. Némelykor kosztosaik is vannak. Emellett két cselédet tart Prielle, az egyik az 1859-től hűséges, idősödő gazdasszonya, Alajosné, aki már nem tudja megfelelően ellátni a ház ügyeit, viszont a jólelkű Prielle tartja; a másik cseléd változik. Igaz, hogy ők nem emésztenek fel sok pénzt: az 50 krajcárban megszabott napi kosztköltségük fölött 6 forintot kapnak havonta. A lakás régi és új konyhájának helyisége az életterük.

52 Szerdahelyi és neje vendégszerepléseinek jövedelméi. OSZK Ktt., An. Lit. 5732.

53 Halálhírének tudósítását Prielle ekkor veszi: PRIELLE Péter levele Prielle Kornéliához. Kassa, 1867. márc. 15.

54 Lásd Prielle Kornélia családi levelezését lásd OSZK Ktt., Levelestár.

55 A zongorát Kovách Zoltán földbirtokoshoz való férjhezmenetel idején magával viszi, aztán valószínűleg visszakerül a Vas utcai lakásba. A zongorára vonatkozó levélrész: „Ha a zongorára egyáltalában nincs szükség Györkőn, úgy édeském kár volna eladni – küldjétek vissza Ladaynak címezve, ki azt helyre rakatja oda ahol állt, kis szobámban, és a kis szoba nekem mindig kedves lesz. Ha eljössz hozzám, játszol rajta, s.a.t.” PRIELLE Kornélia levele Kovách Zoltánné Szerdahelyi Antóniához. Kvár, 1881. Húsvét első napja, OSZK Ktt., Levelestár.

56 Pályájáról lásd [N. N.] Ürmössy Miklós ny. min. tanácsos, a budapesti D.F.E. elnöke. Unitárius Közlöny, 1906. 5. sz. http://eda.eme.ro/bitstream/handle/mössy/23896/Unitarius_Kozlony_1906_05.pdf?sequence=1 (letöltés 2016. 12. 29.); Prielle-lel való viszonyáról lásd BARTHA: *Társas viszonyok*.

Amikor Prielle a polgári háziasságról szóló véleményét megfogalmazza Kürthy Emilné Szemere Gizellának, a Háztartás c. lap szerkesztőjének a kérésére 1899. dec. 8-án, akkor olyan hitvallást tesz, ahol ez az ideál már nem mindenre érvényes norma.

„Már kételkedtem abban, hogy a mai világban valaki a »háziasság«-ról elmélkedjék és a nélkül, hogy elítélném az ellenkező áramlatot, úgy gondolkozom: hála legyen az Alkotónak hogy én állandóan bírom, érzem és élvezni tudom a háziasság teljes nyugalját. Pedig ezt nem az öregkor mondatja velem, hanem kora ifjúságomtól kezdve a háziasság követelménye szereztek meg számomra az erőt, a megelégedést, sőt az ihletettséget művészpályám betöltésére is. Mert az izgatott és zaklatott helyzet tönkre tették volna idegeimet, talán életemet. Mondhatom tehát, hogy szerény otthonom kedvéért, házirendemnek folyton szemmel kísért figyelése, családomnak édes gondozása mellett, csak annyi időm maradt a társadalmi örömekre, a menyinyi nekem tulajdonképpen kíváncsi, és módomhoz képest szükséges volt. Többre nem törekedtem, nem is vágytam. Ez az én háziasságom hite”.⁵⁷

Prielle hitvallása a háziasságról igen egyértelműen a tradicionális családészmét viszi tovább, (ahol a ház angyala szerep hangsúlyos), de úgy, hogy a modernitás által megkérdőjelezett családészmét is felvillantja, és a századvégi női domeszticitás mint már nem feltétlenül érvényes norma felhangjai is kiolvashatók. Úgy tűnik, hogy a polgári nyilvánosságban zajló professzió (és általa megteremtett lakás) és a magánélet szentélyében kibontakozó háziasság kettős diskurzusa erősítette egymást, hogy ily módon megfelelhessen a modernitás kihívásainak. A nyilvánosságban (színházban) és úton töltött idő nem ment a háziasság rovására.

A színésznő kijelentése ezért sem csak pusztá manifesztum, hanem a mindennapi életben komolyan követett elv. Hogy ezt beláthassuk, egy nem a nyilvánosságnak szánt vallomásával igazolhatjuk, Lilla hűgához írott 1876. februári levelének részletével:

„Hiszem és azt gondolom magamról – hogy nem voltam soha rendetlen vagy rossz gazdasszony; de hát hivatásom miatt vagy egyszer egyszer a betegség miatt bizony nem gondoltam én egy hétig sem a kiadásaimmal, s csak a jó sors óvott meg ha cselédekem agyon nem loptak. Mint pár hét óta látom szegény Nina nagyon hasznossá teheti magát. Az öreg Alajosné örül neki, most nincs rajta a felelősség. Van derék új szobalányom, kit van aki ellenőrizzen, Antónia, s az a sok mindeféle varrás. Szóval édes Lillim úgy érzem, hogy most »úrnő« vagyok, tudod, olyan Sztupa⁵⁸ féle úrnő „légy urnő!”.⁵⁹

57 PRIELLE Kornélia levele Kürthy Emilné Szemere Gizellához. 1899. dec. 8., OSZK Ktt., Levelestár.

58 Utalás Sztupa Andor (1826–1893) színész, elsőrendű színtársulati igazgató egyik mondására. Prielle Kornélia vendégművészként több ízben fellépett az általa vezetett vidéki társulatokban. A levélírás idején már Sztupával lehetett megegyezése, ugyanis 1876. febr. 24-én és 28-án Szegeden vendégszék Sztupa Andor társulatában Delila (O. Feuillet) és Gauthier Margit (Al. Dumas) címszerepekben.

59 Prielle Kornélia Prielle Lillához. 1876. febr. 11. OSZK Ktt., Levelestár.

Prielle-t Szerdahelyi halála (1872), a Nemzeti Színházzal kötött örökös szerződése (1881), ha úgy tetszik, még erősítették színházi aktivitásában, hisz nem vonult vissza, mint annyi pályatársa, hanem intenzív vidéki fellépéseiből is láthatóan, mintegy missziószerűen vállalta hivatását. Vidéki vendégszínházainak természetesen gyakorlati célja is volt: a kiterjedt család segítése, az életszínvonal fenntartása.

Naményi Lajos cikke a 20. század elején, szinte érthetetlenül áll azzal szemben, hogy egy ilyen kivételes színésznői pálya során nem halmozott fel nagyobb vagyont: „Ma sincsenek százezrei, mint a külföld híres színésznőinek, nincsen palotája, – s néha kedvesen boszankodik, mikor valamely látogatója azt tartja, hogy a vas-utczai szép bérház, melyben lakik, az övé”.⁶⁰ Ha a kortárs Buljovszkyné Szilágyi Lilla hírneves színésznő vagyonát vesszük összehasonlításként, aki pályájának derekán német színésznőként működött, és ennek köszönhetően komoly vagyonra tett szert, akkor látható a magyar nemzeti színésznőség megbecsülésének anyagiakra fordítható jelentése. Buljovszkynéhez mérten, akinek vagyona más típusú életvezetésből és kapcsolatokból nőtt ki, és háromházas úriasszony lehetett, Prielle-nek, Petőfi lángra gyújtójának Szerdahelyivel együtt, sem külön nem sikerült saját házra, villára szert tennie.

Hogy milyen elvárásoknak kellett eleget tennie, ill. milyen magatartásának kellett lennie egy tehetséges színésznőnek Magyarországon, az jól körvonalazható a korabeli nőket illető elvárásokból. Ez a kép nem feltétlenül esett távol a nők társadalomban betöltött szerepvállalásától, amely a század második felében a nevelés, a jótékonykodás, a szellemi és anyagi munka révén képzelte el szerepkörüket. A színművészek pályája a nyilvánosság előtt zajlott, ezért volt általában a társadalom megengedőbb is a tehetséges és hírneves színésznőkkel szemben. Prielle Kornéliáról is elmondhatók mindazok az értékek, amelyeket az általa is pártolt különböző nőegyletek (pl. Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesülete, Nőképző Egyesület, Országos Nőiparegylet) a magukénak vallottak és propagáltak. Jó családanya volt, amíg házasságban élt, jó feleség volt, szociálisan érzékeny, adakozó, aktív színpadon és egyesületekben is,⁶¹ hűséges állampolgár.

Ha bele is pillanthatunk Prielle és Szerdahelyi színházi bevételei alakulásába életük egy bizonyos időszakában, ez mégsem jelentette azt, hogy ez egyenletesen emelkedő tendenciájú volt. Az életvitel módja és szintje nem mindenkor követte mechanikusan az anyagi teljesítőképességet; olykor át is lépik anyagi lehetőségeik határait. Szerdahelyi kiváló tehetsége mellett, melyet színészként, rendezőként,⁶² íróként, műfordítóként lapszerkesztőként (Színházi Látcső 1864) vállalva pótolta fizetését, fel is örölte idegrendszerét. Az 1871-es jövedelem szempontjából sikertelen nyári felvidéki útja, felesége betegsége és balatonfüredi kúrja és költségei, a cselédek pazarlása rákosföldi telkének eladásához vezetett,⁶³ amely telekbe, ill. az

60 NAMÉNYI Lajos: *Prielle Kornélia levelesládájából*. Uo.

61 Prielle Kornélia különféle egyesületi tagságáról és ezekkel való kapcsolatáról lásd BARTHA Katalin Ágnes: *Színház az EMKE céljaiért* = Uő szerk.: *Életpályák, programok az EMKE szolgálatában: Tanulmányok az EMKE 130. évéről*. EME–EMKE, Kvár, 2016. 147–164.

62 Az OSZK Színház történeti Tárában több, Szerdahelyi Kálmán keze nyomát őrző rendezőpéldány található, amelyek gondos, körültekintő rendezőről árulkodnak.

63 A Fővárosi Lapok szerint Rákosfalván új nyári telep alakul a Zsivora György által eladott telkeken. Gr. Zichy Jenő, a két Pejácsevics gróf, Kendeffy Árpád, Szerdahelyi Kálmán, Krajcsik ügyvéd és Vadnay Károly építtettek nyári lakásokat s csináltatnak kerteket. (Fővárosi Lapok 1871. ápr. 15. 86. sz. 46.) Sajnos Szerdahelyi házépítése anyagiak híján elmarad. Viszont igen jellemző s egyben társasági rangját is jelzi, hogy kivel közösen, ill. kiknek a szomszédságában képzelet/képzeli el

ottani építkezésbe nagy reményeket vetettek. Prielle azt is jól látta, hogy férjét mindez nagyon bántja:

„Jaj tudom én azt jól, hogy téged most nagyon bánt minden ember házasodása és villásodása – sokszor búsulok is miatta, hogy e tekintetben elősegítőd nem lehetek, azonban ha Isten segít egészségesen vissza tértemmel igyekezni fogok, hogy legalább hátra taszítód ne legyek”.⁶⁴

Orczy Bódog intendánssal való összeütközése is elkeseredetté teszik az addig nagy életkedvű bonvivánt; 1872-es, júliusi aradi vállalkozásának (ahova a Nemzeti Színház tagjaiból toboroz társulatot, Follinusz János igazgatóval társult) izgalmai után súlyos szívbetegséggel diagnosztizálják, s novemberben meghal. Ha 1872-es, májusi, illúziótlan levelét olvassuk, amelyet főként az Orczy intendáns arroganciája okozta, több nemzeti színházi színész szerződésfelbontó akciójának a hangulata határoz meg, akkor a pálya buktatóit látjuk inkább:

„S most azzal végzem, hogy igaza volt atyámnak, midőn mielőtt színész lettem volna, e laconikus szavakat írta nekem: „Fiú! ha komédiássá léssz, fölkereslek s a hol találalak főbe lölek mint a kutyát. Jól tette volna, mert inkább vízholdó számár lettem volna, mint magyar színész. Ennél lealázóbb, hitványabb helyzet nincs a’ világon”.⁶⁵

Férje egyik utolsó levele főként a művészpálya buktatóit, kockázatait jelzi inkább, és az anyagiakban kifejeződő megbecsülés hiányát. Egy évtizeddel később a felesége elsőként a magyar színésztársadalomban komoly megtiszteltetésben és anyagi elismerésben részesül. A Nemzeti Színház első örökös tagjává választják, ez az elismerés az 1880-as éveit követően anyagi biztonságot is jelent hátramaradó életében. 1891-ben királyi elismerésben is részesül: Ferenc József magyar király ötvenévi kiváló színészi működéséért koronás arany érdemkeresztet jutalmazza.

Ha el is mondhatjuk, hogy a reformkori állapotok óta a kiegyezést követően sokat változott a Nemzeti Színház színészeinek anyagi és társadalmi helyzete, mégsem sikerül még a kiválóbbaknak sem – csak ritka esetben – társadalmi állásának megfelelő életvitelre szert tenni. Miközben a felemelkedő polgári réteghez tartoznak, csak aspirációik szintjén érik el a nagypolgári körökben szinte szabályszerű fővárosi tulajdon/bérlemény és vidéki villa-nyaraló megosztott használati gyakorlatában láttatott ideált. Viszont budapesti lakásuk, amelyet nagy gonddal rendez be a színészházaspár, berendezési elemeik, könyvtáruk, szalonjuk arra vallanak, hogy a csinos környezet nemcsak a divat, hanem a műveltség követelménye is volt náluk. Életvitelükben olyan kulturális habitusra tesznek szert, amely a maga során színészkörökben is megbámulható, követendővé vált.

nyaralójukat Prielle-lel. Ezért is érthető a feleség csalódottsága, amikor megtudja, hogy eladta a telket: „nagy szomorúságba ejtett, hogy el kellett adnod a rákosi telket. *Hát mi az ördögre való ilyen esetben inkább azon rejtett gyönyörűségű két rendbeli ezüst? Prielle Kornélia levele Szerdahelyi Kálmánhoz.* Balatonfüred, 1871. aug. 11. OSZK Ktt., Levelestár.

64 Prielle Kornélia levele Szerdahelyi Kálmánhoz. Balatonfüred, 1871. Jún. 16., OSZK Ktt., Levelestár.

65 Szerdahelyi Kálmán levele Follinusz Jánoshoz. Pest, 1872. május 8., OSZK Ktt., Levelestár.

HOME-ESTABLISHING AMONG ACTORS IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Keywords: *19th century, actors, actress, social and professional identity, home, apartment structure, furnishing, lifestyle, Hungarian National Theatre of Pest*

By looking at the career of the well-known Hungarian actress Kornélia Prielle, the study analyzes the elements of 19th century actors' and actresses' lifestyle in relation to their homes. The guiding questions include the following: in what lied the importance of having a home for such a well-known actress? Insofar as what one may call her or his home becomes a discursive space, how does the actress' home connects to one's professional identity?

By reconstructing the home Kornélia Prielle had built and maintained together with her actor husband, Kálmán Szerdahelyi (near the National Theatre in Pest) on the basis of their correspondence and other documents from the era, the conclusions drawn reflect her position within the acting community, as well as her lifestyle and material situation.

SPAȚIUL DOMESTIC ȘI PROFESIUNEA DE ACTORI ÎN A DOUA PARTE A SECOLULUI XIX-LEA

Cuvinte-cheie: *secolul XIX-lea, actori, actrițe, identitate socială și profesională, locuință, structura apartamentului, mobilă, stil de viață, Teatrul Național Maghiar din Budapest*

Studiul analizează elementele stilului de viață în relația cu locuințele ale actorilor și actrițelor din secolul al XIX-lea din perspectiva carierei lui Kornelia Prielle, celebra actriță maghiară. Studiul interoghează următoarele: în ce constă importanța locuinței/spațiului domestic în cazul unei celebre actrițe? Ce putem afla despre locuința actriței ca și spațiu discursiv și ce rol are locuința în formarea identității profesionale?

Reconstruirea și descrierea locuinței lui Prielle (structura, funcția și aranjarea apartamentului închiriat cu șase camere într-un imobil din centrul Pest), pe care a format împreună cu soțul ei, coleg, renumitul actor al Teatrului Maghiar Național din Pest, Kálmán Szerdahelyi este bazată pe corespondența dintre cei doi și diferite alte documente din eră. Concluziile studiului reflectă poziția actriței și în societatea actorilor, respectiv în contextul stilului de viață și situația materială.